

ДРОГОЗЮК К. Б.,
аспірант кафедри цивільного процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 347.963

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ДОКАЗУВАННІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена окремому суб'єктові доказування в цивільному процесі – прокурору, його повноваженням і функціям. Розглянуто попередні дослідження щодо представництва прокурором порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів громадян і держави. Приділяється увага визначенню процесуально-правового статусу прокурора, а також досліджуються особливості його участі на стадії доказування в цивільному процесі, на основі чого зроблені власні узагальнення та висновки.

Ключові слова: стадія доказування, органи прокуратури, прокурор, процесуально-правове становище, доказування, суб'єкти доказування.

Статья посвящена отдельному субъекту доказывания в гражданском процессе – прокурору, его полномочиям и функциям. Изучены исследования относительно представительства прокурором нарушенных, непризнанных или оспариваемых прав, свобод или интересов граждан и государства. Уделяется внимание определению процессуально-правового статуса прокурора, а также исследуются особенности его участия на стадии доказывания в гражданском процессе, на основании чего сделаны собственные обобщения и выводы.

Ключевые слова: стадия доказывания, органы прокуратуры, прокурор, процессуально-правовое положение, доказывание, субъекты доказывания.

This article is devoted to the separate subject of proving in a civil procedure – the prosecutor, his powers and responsibilities. Also there were considered preliminary researches about prosecutor's representation of violated, unrecognized or disputed rights, freedoms and legitimate interests of citizens and the state. The article focuses on the definition of procedural and legal status of the prosecutor and investigates features of his participation at the stage of proving in civil proceedings, based on what were made own generalizations and conclusions.

Key words: stage of proving, proving, subjects of the proving, civil procedure, subject, prosecutor, prosecution bodies, procedural and legal status.

Вступ. Відповідно до ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру», представництво прокуратурою інтересів громадян або держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом. При цьому прокурор самостійно визначає підстави для представництва в судах, форму його здійснення й може здійснювати представництво на будь-якій стадії цивільного судочинства в порядку, передбаченому процесуальним законом [5, с. 98]. Питання представництва прокурором інтересів громадянина або держави в цивільному процесі розглядали такі вчені, як А.А. Власов, М.В. Руденко, С.Я. Фурса, С.В. Васильєв, І.А. Приходько, В.В. Комаров, Н.Ю. Голубєва, І.В. Андронов, Н.В. Волкова, В.О. Єрмолаєва, В.І. Дрішлюк.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні місця прокурора на стадії доказування, розгляді різних точки зору щодо зменшення й, навпаки, збільшення участі

прокурора в цивільному процесі, установленні особливого статусу прокурору щодо доказування в цивільному процесі. Існує необхідність удосконалення інституту участі прокурора в цивільному процесі та підвищення його ролі на стадії доказування. Була зроблена спроба встановити межі повноважень прокурора в процесі доказування, що дасть змогу визначити особливий характер прав і обов'язків прокурора, порівняно з іншими суб'єктами доказування в цивільному процесі.

Результати дослідження. Прийнято вважати, що прокуратура виникла в XIV ст. у Франції, і за цим типом вона стала з'являтися у країнах континентальної Європи. У Франції був створений інститут повірених (*procureurs*) або, як їх називали, королівських людей (*gensdurei*), котрі представляють інтереси короля не лише в загальнодержавних питаннях, а й у його приватних справах. Прокурори були уповноваженими представниками центральної влади [6, с. 35].

Термін «прокурор» походить від латинського «прокуратор», яким у Стародавньому Римі називалися керівник господарством; чиновник, котрий збирав податки; повірений у справах, який здійснює доручення довірителя щодо ведення судових справ і управління майном; намісник римського імператора у провінції. Як бачимо, жодне значення не мало на увазі посадову особу, якою зараз є прокурор [6, с. 35].

Раніше процесуальна участь прокурора, уповноважених органів державної влади й органів місцевого самоврядування передбачалась у двох формах у цивільному процесі: як представників осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування й для давання висновку по справі з метою здійснення покладених на них обов'язків. Але подвійної процесуальної участі цих осіб у цивільному процесі, коли вони водночас представляють права інших осіб і дають висновок по справі, у Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) не було передбачено. Але нині прокурор позбавлений права робити висновки по справі (ст. 45 ЦПК України), їх роблять тільки органи державної влади та місцевого самоврядування, але на якій стадії судового розгляду такі висновки робляться, у ЦПК України не передбачено. Участь прокурора, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, виходячи з аналізу ч. 6 ст. 193 ЦПК України, передбачає, що в дебатах органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи й інтереси інших осіб, можуть виступати першими як представники осіб, далі виступають особи, в інтересах яких відкрито провадження у справі [7].

Розглянувши процесуальний статус прокурора, можемо зробити висновок, що чинний Закон України «Про прокуратуру» не надає прокурору ніяких переваг перед іншими учасниками процесу щодо надання доказів, участі в оцінюванні та поданні клопотань. Водночас закон надає прокуророві процесуальний статус, який відрізняється від процесуального статусу інших учасників судового розгляду, що не є привілеєм прокурора та не сприяє створенню необхідних умов для успішного здійснення ним покладених на нього функцій.

У теорії цивільного процесуального права питанням ролі прокурора було присвячено чимало досліджень. Так, деякі вчені вважають, що прокурор посідає особливе процесуальне місце – місце представника державного органу – і завжди має самостійний статус. Це зумовлено тим, що представництво прокурора ґрунтується безпосередньо на нормах Конституції України, тоді як представництво інших осіб – на інших підставах. Інтерес прокурора завжди має не особистий, а державний характер, на відміну від сторін процесу, третіх осіб і представників. Але потрібно також зазначити, що інтерес прокурора до справи визначається інтересами тих осіб, котрі беруть участь у справі, від імені та на захист яких прокурор здійснює свою діяльність.

Прокуратура представляє інтерес держави або громадянина від імені держави, здійснюючи це представництво через прокурорів, тобто повноваження на представництво інтересів особи прокурору надається органом прокуратури, а не самою особою, в інтересах якої він виступає.

Прокурор, котрий звертається до суду в інтересах держави, у позовній заяві самостійно визначає, у чому конкретно полягає порушення інтересів держави, повинен обґрунтувати необхідність їхнього захисту.

Як представник інтересів держави або громадянина прокурор реалізує надані йому права та покладені на нього обов'язки в межах процесуального законодавства й водночас

допомагає реалізувати їх іншим суб'єктам правовідносин. Отже, представництво прокурора є самостійною формою державної діяльності. І, нарешті, дуже важливою відмінністю є те, що прокурора не може бути усунуто або замінено сторонами процесу. Отже, можна дійти висновку, що прокурор має особливий статус у зв'язку з тим, що, крім наданих прав як особі, котра бере участь у цивільному процесі, він наділений низкою повноважень, яких інші учасники процесу не мають [8, с. 102]. Прихильники іншої точки зору вважають прокурора позивачем у процесуальному розумінні, аргументують це тим, що прокурор, котрий заявив позов або вступив у справу, порушену судом за позовом іншої особи, передусім є суб'єктом доказування. Він володіє такими самими процесуальними правами, які мають суб'єкти спірних правовідносин. Згідно із процесуальним законодавством, суд є неупередженим спостерігачем за змагальністю сторін у доказуванні обставин, що підтверджують або спростовують заявлені вимоги. Тобто у прокурора, котрий заявив позов або вступив у справу, є обов'язки щодо правильного визначення предмета спору та доказування своєї правової позиції [8, с. 103].

Але доречно вказати, що зарахування прокурора до позивача на підставі належності його до суб'єктів доказування не є обґрунтованим, оскільки суб'єктом доказування є не лише позивач, а й відповідач, треті особи і представники, органи й особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. А особливість статусу прокурора визначається нормами законодавства й теоретичним обґрунтуванням.

Прокурор насамперед бере участь у розгляді цивільних справ про захист прав і законних інтересів громадян або держави у випадках, передбачених законом. Крім цього, участь прокурора є можливою під час захисту таких найважливіших інтересів громадянина, як усиновлення дітей, майнових і житлових прав неповнолітніх, позбавлення батьківських прав, та інтересів держави, відшкодування збитків за рахунок державного бюджету, звільнення з-під арешту майна, яке стягується в дохід держави. Але все ж таки досить дискусійним у правовій і судовій практиці залишається питання про необхідність участі прокурора в цивільному процесі та його процесуального становища. Такі вчені, як І.А. Приходько та В.В. Комаров, дотримуються думки, що участь прокурора має бути мінімізована, оскільки держава не повинна втручатися у приватне життя й взаємини громадян, але прокурор може вступити в процес у вигляді винятку із загального правила для захисту публічного інтересу та в разі неможливості для особи самостійно звернутися до правосуддя за захистом своїх прав і отримати такий захист.

Протилежну думку висловлює А.А. Власов, який вважає, що участь прокурора, навпаки, сприяє підвищенню доступності й ефективності правосуддя та не повинна обмежуватися.

Проблемним питанням здійснення прокурорської функції представництва в цивільному судочинстві є порядок процесуального оформлення вступу прокурора у справу, порушену не за його позовом. На відміну від господарського судочинства, де, згідно зі ст. 29 Господарського процесуального кодексу України, про свою участь у порушеній справі прокурор повідомляє господарський суд письмово, а в судовому засіданні також і усно, цивільне процесуальне законодавство вказане питання чітко не врегулює.

Законодавче оформлення цього питання має практичне значення, оскільки від того, що за документ буде подано прокурором до суду – заяву, клопотання чи повідомлення про вступ у справу, судом вирішуватиметься питання про його розгляд. За певних обставин судом заява чи клопотання прокурора можуть бути не задоволені, що зашкодить захисту прав і свобод громадян, інтересів держави або суспільства, а також реалізації прокурором конституційної функції представництва.

Ось чому порядок здійснення прокурором представництва інтересів громадян і держави в суді у справах, порушених за позовами інших осіб, має чітко визначатися цивільним процесуальним законом.

Не є прокурор і представником сторони, його позиція у справі та позиція позивача можуть не збігатися, що призводить до відмови прокурора від позовної заяви, чого не вправі здійснити представник без погодження із позивачем. Правовідносини між стороною і представником виникають на підставі цивільно-правового договору, чого не відбувається під час участі у справі прокурора.

Визнання прокурора законним представником держави з огляду на здійснення ним конституційної функції представництва інтересів громадянина або держави також не повністю відображає його сутність у цивільному процесі. Прокурор виступатиме законним представником держави, коли він звертається до суду з позовом або вступає у справу на захист інтересів держави. Якщо прокурор висуває позов в інтересах громадянина, котрий самостійно не може звернутися до суду, прокурор захищає його особисті права й інтереси.

Головним шляхом пізнання фактичних даних обставин справи, які мають значення для її вирішення, є встановлення їх за допомогою судових доказів, тобто судового доказування. Судове доказування – це частина процесуальної діяльності учасників процесу за визначальною роллю суду щодо надання, збирання, дослідження й оцінювання доказів з метою встановлення за їх допомогою обставин цивільної справи. Згідно зі ст. 60 ЦПК України, докази подають сторони та інші особи, які беруть участь у справі.

Що стосується самостійного пошуку доказів і клопотань перед судом про їх витребування, то у ЦПК України не зафіксовані повноваження прокурора щодо цього. Водночас основний обов'язок пошуку фактичних даних у справі покладено на сторони у справі та, відповідно, їхніх представників. Також треба зазначити, що, перш ніж докази будуть зібрані, вони повинні бути знайдені й отримані. С.В. Васильєв вважає, що проблема пошуку доказів має практичний характер і повинна розглядатися в межах доказування [9, с. 77].

Система доказування як діяльність прокурора в цивільному процесі повинна розглядатися як сукупність, що складається із двох груп елементів. На першому, підготовчому, етапі формулюється предмет доказування та визначаються його межі, здійснюється пошук і систематизація доказів. На другому етапі відбувається збирання у формі подання доказів, участь у їхньому дослідженні й оцінюванні [9, с. 77–78].

Формою встановлення прокурором доказів є звернення громадян, юридичних осіб і бесіда з ними, виявлення безпосередньо ним порушень закону під час видання актів органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також у разі порушення засад конституційного ладу, суспільного життя, права власності, економічної, екологічної, інформаційної безпеки держави тощо. Другою формою виявлення доказів необхідно вважати витребування від юридичних і фізичних осіб необхідних матеріалів, документів, рішень, розпоряджень, інструкцій, наказів, протоколів, статистичних даних, актів ревізій, перевірок, висновків спеціалістів тощо; виклик до прокуратури посадових осіб і громадян для надання відповідних пояснень; вимоги щодо припинення протиправних дій; призначення ревізії, експертизи, перевірки, залучення для цього фахівців тощо. Прокурор має право звернутися до суду із клопотанням про витребування доказів, залучення до справи вже відомих доказів або про надання допомоги в їхньому виявленні. Коли точне місцезнаходження доказів невідоме, він може обмежитися описом їхнього можливого місцезнаходження або вказівкою джерела. Незнання точного змісту, форми й інших характеристик доказів не повинно бути перешкодою для порушення питання про їхнє витребування, коли такий спосіб отримання доказів є єдино можливим або найбільш ефективним.

Для правильного вирішення справи суд мусить з'ясувати всі юридичні факти, що мають значення, тобто визначити предмет і межі доказування.

Склад фактів, що є предметом доказування, для кожної справи різний. Суд визначає його виходячи з вимог і заперечень сторін, керуючись нормами матеріального права, що мають застосовуватись [9, с. 78].

Досить відкритим залишається питання взаємовідносин прокурора із джерелами інформації. Воно потребує більш ретельного вивчення та вирішення, тим паче, що кількість джерел інформації збільшилась у кілька разів. Щодня з'являються нові види й способи передавання та зберігання інформації через мережу Інтернет, мобільні й комп'ютерні прилади, що потребує ретельного законодавчого регулювання.

На думку С.В. Васильєва, є упущенням, що питання про предмет і межі доказування розглядається безвідносно до конкретних учасників цивільного процесу. Тому відсутність зв'язку між процесуальним статусом суб'єкта доказування й формуванням ним предмета доказування є недоліком, зважаючи на те що є відмінності у здійсненні доказування сторонами, прокурором, представником тощо. Якщо, наприклад, порівняти функції прокуро-

ра та представника в цивільному процесі, то необхідно зазначити, що функція прокурора, на відміну від представника, не є однобічною. Прокурор у певних випадках зобов'язаний відмовитися від підтримання позову – представник не має права цього робити; прокурор виконує державно-правову функцію, залишається захисником системи прокуратури, а тому зобов'язаний реагувати на будь-які порушення законів – на представника такий обов'язок не покладається: він представляє лише інтереси свого довірителя й діє в межах, що не суперечать цим інтересам.

Крім того, прокурор зобов'язаний опротестувати незаконне рішення (ухвалу) суду незалежно від того, відповідає воно чи не відповідає інтересам особи, на користь якої висунуто позов [9, с. 78].

Судове рішення на прокурора не поширюється й будь-яких прав та обов'язків особисто для прокурора не встановлює. Із прокурора не можна стягнути жодних судових витрат, навіть якщо суд відмовить йому в задоволенні позову.

Оскільки доказова діяльність не може бути критерієм процесуального становища прокурора в цивільному процесі, навіть незважаючи на те що прокурор є суб'єктом доказування у справі та на нього покладений обов'язок доведення обставин, на які він посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, недоцільно ототожнювати процесуальне становище прокурора до становища сторони або третьої особи.

Прокурор, який бере участь у справі, що розпочалася за ініціативи інших осіб, користується процесуальними правами, здійснює процесуальні обов'язки, передбачені ст. 27 ЦПК України. Проте він не може змінити підставу або предмет позову, збільшити чи зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, оскільки не висував його в інтересах конкретної особи – позивача, третьої особи, яка заявляє самостійну вимогу щодо предмета спору.

Під час розгляду цивільної справи, порушеної іншими особами, прокурор виступає в дебатах як особа, котра бере участь у справі. У судових дебатах він виступає разом із особою, інтереси якої представляє в суді.

Водночас процесуальне становище прокурора визначається його компетенцією, він як суб'єкт процесуальної діяльності здійснює в цивільному процесі функцію представництва інтересів громадян або держави. Прокурор є службовою особою державного органу – прокуратури, діє без спеціальних доручень цього органу.

Висновки. Прокурор бере участь у процесі доказування виключно на підставі своїх посадових повноважень, закону та свого службового становища, виконує покладені на органи прокуратури завдання й функції. У світлі сучасних умов розвитку державності в Україні прокурорське представництво має великий правозахисний потенціал. Прокурор повинен бути зарахований до окремого суб'єкта доказування задля вдосконалення механізму його дій щодо самостійного пошуку та клопотання перед судом про витребування доказів. Також існують інші особливості участі прокурора в доказуванні, які становлять перспективні напрями подальших наукових досліджень і потребують переосмислення й відповідного законодавчого забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42. – Ст. 492.
3. Про прокуратуру : Закон України від 05.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793 (2015).
4. Цивільний процес України : [підручник] / за заг. ред. д. ю. н., проф. Р.М. Мінченко. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 720 с.
5. Бичкова С. Цивільний процесуальний статус прокурора / С. Бичкова // Вісник прокуратури. – 2012. – № 12. – С. 98–104.
6. Оксенчук І. Історія формування законодавства про участь прокурора у цивільному процесі до 1917 р. / І. Оксенчук // Підприємництво, господарство, право. – 2010. – № 11. – С. 35–38.

7. Особливості участі прокурора в цивільному судочинстві України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-7475-2.html>.
8. Гусарова А. Особливості правового становища прокурора у цивільному процесі / А. Гусарова // Вісник прокуратури. – 2011. – № 7. – С. 101–106.
9. Васильєв С. Прокурор як суб'єкт доказування у цивільному процесі України / С. Васильєв // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 76–79.
10. Приходько И.А. Допустимость правосудия в гражданском и арбитражном процессе. Основные проблемы / И.А. Приходько // Российский судья. – 2001. – № 5. – С. 27.
11. Комаров В. Актуальные проблемы реформ гражданского и арбитражного процессуального законодательства Украины / В. Комаров // СНГ: реформа гражданского процессуального права : материалы Международной конференции / под общей редакцией М.М. Богуславской и А. Трунка. – М. : ООО «Городец-издат», 2002.
12. Докази і доказування у цивільному процесі : [науково-практичний посібник]. – К. : Видавець Фурса С.Я., 2005. – 256 с.
13. Власов А.А. Участие прокурора в гражданском и арбитражном судопроизводстве как фактор, способствующий повышению эффективности правосудия / В.В. Власов. – М. : Изд. ООО «Юридическая фирма «Лиджист», 2001.

